
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SZÁMON KÉRT ÖNISMERET

Hódi Sándor: *Táj és lélek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

„... A változás szelei fújnak. Nem maradhatunk kívül a társadalmi demokratizálódási folyamatokon. Ám ahhoz, hogy e folyamatokba bekapcsolódhassunk, egy önmagunkban elvégzendő számadással mindannyian tartozunk magunknak.” Az idézet az *Új Symposion* 1989. 9. számában megjelent Táj és lélek című tanulmányból való, amely az azonos című kötet összefoglaló fejezeteként íródott. Az, hogy a kettő közül melyikkel találkozik először az olvasó, a véletlenül is múlhat, de épp ez a véletlenszerűség az egyik jellemzője egymás közötti viszonyainknak is, ami ellen a szerző szót emel. Bízhatjuk-e például munkahelyi vezetőink kiválasztását a véletlenre, vagy még inkább: belenyugodhatunk-e riasztó társadalompatológiánk (a népességfogyás, öngyilkossági statisztikánk, vagy a családok fölbomlásának és a deviáns magatartásformák kialakulásának) véletlenszerűségébe?

A problémafölvetés nem új keletű, mert az említett kérdések eddig is fölmerültek a szerző munkáiban mint a létünket meghatározó jellegzetességek, de csak a legutóbbi társadalmi átalakulások után kerülhettek napirendre mint nemzeti sajátosságok és problémák. A kérdés úgy is fölvethető, hogy a nagy történelmi átrendeződés mellett nem vagyunk-e mi magunk is felelősek társadalmi viszonyaink kialakításáért és identitásunk meghatározásáért? A „hogyan”-ra adandó választ a magunkról alkotott én-képünk megismerésében és vállalásában kell keresnünk, mert „önmeghatározásunk, a magunk és mások közötti különbségtévés nem kedvtelés kérdése” – vallja a szerző.

Könyvének első részében azokat a tesztvizsgálatokat ismerteti, amelyek – 1150 személy válaszai alapján – a vajdasági emberekre jellemző személyiségvonásokba adnak betekintést. Azért csak betekintést, mert bár a létszám megfelel a statisztikai mintavétel követelményeinek, egy reprezentatív – a tartomány különböző részein élő populációt is magában foglaló – fölméréshez mégsem elegendő. A vizsgálatban résztvevők karakterológiai jellemzőit az extra- és introverzió típusainak elemzésével kezdi. E két személyiségjegy tekintetében – a más tájegységekkel való összevetésben – a vajdasági emberek (magyarok, szerbek és más nemzetiségűek) olyanok, mint más népek (pl. az angolok vagy a szlovének). Az érzelmi stabilitás, illetve kiegyensúlyozatlanság tekintetében már mutatkozik eltérés (minden 4. személynek volt neurotikus tünete), míg a rugalmasság–merevség (engedékeny illetve engedetlen magatartás) személyiségjegyek a családi

szocializációs rendszerek jellegzetességeit tökrözik. E tekintetben elgondolkodtatók a szocializációs sémák közötti eltérések és a nevelési stílusokban tapasztalható különbségek a szerb és a magyar családok között. Ugyanis épp a nevelési stílusok eredményeként olyan magatartásformák, mint a befelé fordulás, engedékenység, figyelemzettség, sokkal inkább jellemzőek a magyarokra, mint a velük egy környezetben élő szerbek etnikai csoportjára. Bár korántsem csak ezek a tulajdonságok határozzák meg, hogy a társadalmi beilleszkedés, egy közösségen belüli érvényesülés sikeres lesz-e vagy sem, mégis a szocializációban fontos értékelvek kialakulása jellemzően megkülönbözteti a magyar családokat a szerb családoktól. A fölmérésben ez a szempont nem is szerepelhetett, mert jóval nagyobb apparátust igénylő munkát jelentene a kérdőíves fölmérést ún. beállítódást vizsgáló skálákkal is kibővíteni, amelyek kétségkívül tisztább képet adnának az egyes jellemzők nemzeti attitűdöknek a szocializációt befolyásoló hatásáról.

Ezzel szemben a függőségi igény tekintetében az eredmények azt tükrözik, hogy „az itt élő emberek körében a szociális függőség igen hangsúlyozott: a társadalmi elvárásokhoz fokozottan igazodni kívánó személyek aránya 48%, jóval magasabb, mint az önnön meggyőződésükre alapozó, helyzetmegítélésükben szilárdan kitartó személyeké, ami mindössze 14%. És e tekintetben az egyes etnikai csoportok között sincs eltérés”. Nyilvánvaló tehát, hogy a külső értékeléstől függő magatartásformáknak az elfogadása vagy elutasítása egész tájegységekre kiterjedően is jellemző lehet, mint ahogy e példában a kirívóan magas dependenciaszükséglet nem csak az itt élőkre – vajdasági nemzetiségekre –, hanem egész Közép-Kelet Európára is vonatkozhat. Az összehasonlító adatok bizonyossága szerint például Angliával ellentétben az ide tartozó országok jellemzően egypártrendszerű fölépítésének „köszönhetően” az infantilis függőségi viszony kialakítása egy túlszabályozott, a szükségesnél is alkalmazkodóbb magatartást eredményezett. Ez a megalkuvó és értekeiben meghasonlott életmód egy bizonyos tűréshatáron túl – mint ahogy a közelmúlt történelmi eseményei igazolták – már nem viselhette el rendszerváltoztatás nélkül a feszülő társadalmi ellentmondásokat. Hódi – a kutató elme előrelátásával – ráérezve az évekig tartó feszültségekre és a helyzet ellentmondásosságára, a vajdaságiakra jellemző személyiségjegyek föltérképezésében egy mélyebb dimenziókat: a konfliktus-tűrőképességre (szakkifejezéssel: a frusztrációs toleranciának) a fölmérésére is vállalkozott. Jól választott teszt módszerrel keresett választ arra a kérdésre, hogy milyen reakciómódok a legjellemzőbbek a konfliktusos helyzetekben. Erről az első részben így ír: „A frusztrációs helyzetben tanúsított reakciók mint az ember jellemző viselkedési sémái különféle képpen hatnak vissza az egyéni életszervezés sikerességére, a munkabíráásra, a termelékenységre. Az alábbiakban az ember eredményes életvitelét és helyállását befolyásoló három fontos pszichológiai tényező – a hatékonyság, az én-erő és az előrelátás – vizsgálatára és bemutatására vállalkozunk.” Ezt követően a könyv lebilincselően illúzióromboló része következik, amelyben az eredmények értelmezése található. Kezdve az olyan tévhitektől, hogy a férfiak törekvőbbek és kitartóbbak, mint a nők, az életkori megoszláson keresztül (a fiatal korosztály nem tér el az 50. évüket betöltő személyektől a hatékony cselekvés tekintetében) a társadalmi tisztségeket betöltő személyek gátoltságáig a legtöbb eredmény meghökkenítő. Ilyenkor például azok is, amelyek „arra utalnak, hogy személyi adottságaikat tekintve nem mindig az arra legalkalmasabb személyek kerülnek vezető pozícióba, mint ahogy a munkástanácsokba és küldött-testületekbe való jelölés során is más szempontok érvényesülnek elsősorban. A „rátermettség” egyébként még a párttagok esetében is kérdéses. A párttagok és a pártönkívüliek csoportja között ugyanis je-

lentős különbség mutatkozik a szükségleti perszisztencia erősségét illetően. Meglepő módon a pártonkívüliek szembetűnőbben kitartóbbak a párttagoknál szükségleti céljaik megvalósításában. A különbség a két csoport között több mint 12%, s ez már magyarázatot kíván.” A könyvben fölkínált feltevések ismertetése helyett itt csak arra az összefüggésre utalnék, amely egy másik tesztmutató, az én-erő vonatkozásában is ugyanarra a következtetésre jut: hogy az fordítottan arányos a társadalmi közéleti aktivitással.

Érthető, hogy a tényközlő szándékon túl Hódi az ellentmondásokra is választ keres, és értelmezni próbál olyan esetekben is, amikor további összehasonlító vizsgálatokra lenne szükség az „igazi” okok feltárásához. Talán nem elérhetetlen cél a kutatás folytatásában faktoranalitikus elemzést is alkalmazni, az úgynevezett függő változók, vagyis a magatartást befolyásoló külső tényezők jobb megkülönböztetésére, pontosítására. Csak így kaphatnánk választ arra is, hogy MENNYIRE túlpolitizálódott az a társadalmi légkör, ami végső soron a passzivitás bénító kényszere mellett pszichopatológiai tünetképződéshez is vezethet. További szociálpszichológiai kutatásokra van tehát szükség, hogy biztosabbak lehessünk valós vagy vélt félelmeink leküzdésében.

A családi élet változásai című második részben a házasságokról, a válási statisztikák községek szerinti alakulásáról, a házastársi konfliktusokról, a család felbomlásáról és a deviáns magatartásformákról olvashatunk. A statisztikai adatok elemzése és területi megoszlásuk áttekintése alapján a vajdasági helyzet a válások nagy száma miatt lesújtó: „A házasságok 25%-a zátonyra fut. A válóságban ennél valójában még több a sikertelen házasság.” Ugyanez vonatkozik az öngyilkosságok és részben a pszichózisok előfordulására és megoszlására is, amely az egészségügyi – hiányos – nyilvántartás alapján készült jelentésből ugyancsak hiányos földolgozásban került a könyvbe. Ebben az elemzésben Hódi kísérletet tesz a etnopszichológiai vizsgálatok hiányában szinte reménytelenül csonka adatok összevetésére. Egyedül az öngyilkossági mutatók értelmezhetők úgy, mint legjobban a magyarokra jellemző önsorsrontó az önpusztító magatartásjegyek, de hogy mindez minek a következménye, az még továbbra is rejtély marad. „Kétségtelennek látszik, hogy ezeknek a rejtett összefüggéseknek a tisztázásához az etnopszichológiai vizsgálatok nagyban hozzásegítenének. Az ilyen jellegű munkáknak azonban egyelőre még nagyon híján vagyunk. Ezek hiányában itt most inkább csak a tényeket tudjuk regisztrálni.”

Hódi Sándor a *Táj és lélek*ben a kollektív önelemzés feladatát vállalta. Ahogy egyéni sorsunk is folyamatos fejlődésünk szakaszaiból áll össze, úgy közösségi létünk is szakaszokra bontható, lassabban vagy gyorsabban zajló társadalmi átalakulások összessége. Ezeknek a változásoknak a tudatosítása és a sorsformálás felelősségének a vállalása az, amit Hódi számon kér az olvasótól, amikor így ír: „Tisztáznunk kell, hogy múltunk és jelen helyzetünk mennyiben áll rajtunk, a kényszer némaság, az üres mellébeszélés mennyiben volt szükség szerű, s legfőképpen, hogy a lehetséges jövők közül melyikhez járulunk hozzá meggyőződésünkkel, erőfeszítésünkkel, kiállásunkkal.”

A rá jellemző következetességgel ebben a könyvében is az egyén és környezete közötti ellentmondásokra mutat rá, a fejlődésünket gátló tulajdonságaink felderítésével. Mert nem a botanikus dolga, hogy kiirtsa a gyomot. Neki az a dolga, hogy megmondja nekünk, hogy milyen gyorsan nő a gyom.